INTERVJU / *Anja Radaljac, literarna kritičarka in pisateljica*

Kritika komajda vpliva na prodajo knjig

Gašper Stražišar

Anja Radaljac se je v slovenskem literarnem prostoru uveljavila kot gledališka in literarna kritičarka, vendar je njeno literarno udejstvovanje več kot le kritika. Je pisateljica in prevajalka, aktivistka za pravice živali ter tudi letošnja prejemnica Stritarjeve nagrade, ki jo je podeljuje Društvo slovenskih pisateljev za izredne dosežke na področju literarne kritike mlajših generacij.

Kdaj so v vaš svet vstopile knjige oziroma literatura?
Pravzaprav je več mojih prvih spominov povezanih s knjigami in ne spomnim se, da kdaj ne bi bile del mojega sveta – mama je meni in sestri brala vsaj vsak večer pred spanjem. Navdušena samostojna bralka sem postala pri osmih ali devetih letih.

Od kod potreba po pisanju kritik?
Kritike umetnosti ne doživljam kot velikega dela sebe, doživljam jo kot enega od svojih poklicev – vsekakor pa kot del sebe doživljam intenco po družbeni kritičnosti. Potreba po pisanju kritik je bila sicer zame bolj eksistencialne narave, pisati sem jih začela, ker sem kot študentka potrebovala zaslužek, nekako so mi nadomestile delo v gostinstvu. Vsekakor pa je sčasoma kritiški poklic zame začel predstavljati – in mi še danes predstavlja – zmožnost vstopanja v dialog o literaturi in z literaturo oziroma sočasno literarno ter gledališko produkcijo.

Kaj pa je tisto, kar kritiko naredi kritiko in ne razmišljanje ali esej?
Kritika se mora seveda vselej opirati na premislek o besedilu in literarno teoretsko analizo besedila, vsekakor lahko pri pisanju vključujemo tudi elemente drugih humanističnih smeri, denimo filozofije, sociologije kulture in podobno, vendar pa mora kritika imeti tudi vrednotenjski moment, kar je tudi tisto, kar jo najjasneje ločuje od eseja ali analitičnega besedila. Kritika ima kot žanr funkcijo presojanja o umetniškem delu, njegovih močnejših in manj močnih plateh. V nekem smislu pa kritika spodbuja tudi k spreminjanju literarnih trendov, problematičnih vzorcev, ki se pojavljajo v sočasni produkciji, k novim pristopom ali prepričljivim literarnim oziroma umetniškim postopkom.

In kaj je najbolj pomembno vam?
Osebno mi je posebej pomembno, da kritika postreže z analizo besedila in ga vrednoti oziroma presoja. Pomembno je, da ima posluh za umetniško delo in najde primerno, delu odgovarjajočo vstopno točko za obravnavo ter obenem upošteva čim več kontekstov in vidikov posamičnega dela, da torej poda čim bolj celovito sliko o njegovih močnih in manj močnih plateh.

Danes vse bolj govorimo o izginjanju kritike, postaja vse manj pomembna, potisnjena na rob... Zakaj je tako?
Razlogov je gotovo veliko, natančen odgovor je verjetno zelo izmuzljiv, ker je dejavnike, ki na to vplivajo, težko ocenjevati. Za področje založništva je najbrž eden od razlogov ta, da je samo področje zelo slabo finančno podprto, marsikatera založba si težko privošči piar službo, sama literatura pa ima v širši javnosti vedno manj pozornosti; kritika se tudi zato pogosto znajde v položaju, ko skuša podpreti založništvo. Obče je kritištvo nekaj, kar je nekoristno kapitalističnemu trgu, saj ta teži predvsem k prodaji. Obenem je branost kritik majhna in komajda vpliva na prodajo in izposojo, splošno bralstvo bolj pritegnejo intervjuji ali promocijska besedila o knjigah.

Anja Radaljac je letošnja prejemnica Stritarjeve nagrade, ki jo je podeljuje Društvo slovenskih pisateljev za izredne dosežke na področju literarne kritike mlajših generacij. Sašo Novoselič

Obče je kritištvo nekaj, kar je nekoristno kapitalističnemu trgu, saj ta teži predvsem k prodaji. Obenem je branost kritik majhna in komajda vpliva na prodajo in izposojo, splošno bralstvo bolj pritegnejo intervjuji ali promocijska besedila o knjigah.

Torej v našem prostoru ne bi mogli živeti le od kritik?
Nikakor. Kritiški poklic je deficitaren in ne omogoča preživetja, na to se tudi že dolgo časa vztrajno opozarja, a nekih potrebnih sistemskih sprememb na tem področju ni na vidiku. Ker se prostor za kritiko v medijih še krči, je cilj, da se bi od kritike dalo preživeti, pravzaprav vedno bolj oddaljen.

Se vam zdi, da je slovenski literarni prostor v nekem stanju stagniranja, da si ne želi sprememb in se trudi ostati enak? Bi lahko kritika na to vplivala?
Kritika ne more spremeniti literarnega prostora, kritika lahko zgolj poziva k temu, kakšne bi naj bile vsebinske spremembe v literaturi, ampak tukaj prihaja do problema, ki sem ga že orisala: razmere na trgu niso naklonjene povsem neodvisni kritiki. Po drugi plati pa je to, da se spremembe na vsebinski ravni zgodijo, odvisno od pisateljskih glasov, ne od kritiških; pomembno je, da pride na drugi strani do odziva, premisleka kritiških uvidov in potem realnih sprememb v lastni pisavi, v lastnem delu. Mislim, da se v nekaterih primerih to dogaja. Slovenski literarni prostor ima nekaj avtorskih glasov, ki so močni, izvirni in imajo marsikaj ponuditi, seveda pa takšna ne more biti celotna produkcija, pričakovati nekaj takega bi bilo iluzorno. Kjer sama vidim največ potenciala za spremembo, je dvig kvalitete pri povprečnem slovenskem proznem tekstu. Tu mislim, da si lahko vsekakor zastavimo več. Poezija se mi v povprečju zdi v dobri kondiciji.

Verjetno pa je še en problem slovenskega prostora, da se pisateljevanja ne jemlje dovolj resno oziroma ne doživi polne profesionalizacije. Kako vztrajati v pisanju, če nam okolje tega ne omogoča?

Slovenski literarni prostor ima nekaj avtorskih glasov, ki so močni, izvirni in imajo marsikaj ponuditi, seveda pa takšna ne more biti celotna produkcija, pričakovati nekaj takega bi bilo iluzorno.

Da, to je dobro vprašanje. Težko je vztrajati, težko se je predvsem profesionalno razvijati, težko je shajati s tem, da tvoj poklic ali tvoje celo poslanstvo ne more biti edino, s čimer se ukvarjaš. To je družbenopolitično zelo problematično; kdor resnično želi pisati, piše iz nuje, zato sploh še pišemo, ampak z vidika pravic delavstva je nesprejemljivo, da poklic ne omogoča preživetja in je podvržen popolni deprofesionalizaciji. Seveda ima to tudi dolgoročno negativne posledice za literaturo in niža prej omenjeni nivo povprečnega teksta.

Zdi se, da se vrtimo v krogu: pisatelji in kritiki ne morejo živeti od svojega dela, za preživetje morajo narediti vse več, kar vpliva na kakovost, hkrati pa so knjige vse dražje in ljudje jih vse težje kupujejo. Kje je torej rešitev?
V letošnjem letu je nujno izpostaviti še spremenjene pogoje za pridobitev štipendij na Javni agenciji za knjigo. Tako jaz kot več mojih kolegic, nominiranih za nagrado kresnik, nismo zadostile pogojem, saj so prenovljeni pogoji popolnoma brez vsakršnega stika z realnostmi trga. Situacija je dejansko za nas vedno slabša. »Pisati več« niti ne moremo zares: sama sem si izračunala, da bi morala za minimalno slovensko plačo vsako leto napisati in objaviti 21 leposlovnih avtorskih pol, kar je dva romana povprečne dolžine na leto. Toliko objavljati ni mogoče – ne samo zato, ker to ni mogoče z vidika kvalitete, ampak ker ni prostora za toliko objav. »Pisati več« v resnici tako pomeni, da objavljamo približno en roman na dve leti, kar pa prinese v povprečju okvirno 5000 evrov, torej 2500 evrov letno. Naj poudarim, da vsak roman terja vsaj eno leto dela. Prvi ukrep bi bil, da se začne sredstva, namenjena kulturi, deliti sorazmerno, kajti zdaj je založništvo v primerjavi z na primer gledališčem skoraj absurdno nepodprto, obenem pa ne pozna zaposlovanja – kot teatri ga. Če bi bili, recimo, pisateljski honorarji podobni tistim za režijo gledališke predstave, kjer študij v povprečju traja od treh do šestih mesecev, bi lahko ljudje od tega dejansko živeli. Sem povedala dovolj?

Kaj vas čaka v prihodnje?
V prihodnjem letu, upam, objava naslednjega romana, *Prst v prekatu*, sicer pa se ne slepim – verjetno še več žanrskega prevajanja, če bom imela srečo, in pisanja kritik. Nekih večjih premikov v karieri si resnično ne obetam. Upam, da na neki točki nekako pridobimo sredstva za spletni medij Animot, ki se ukvarja s teoretskim naslavljanjem presekov med pravicami živali in drugimi družbenimi boji ter za pripadajočo založbo; doslej smo izdali dve pesniški zbirki – *Razraščanja* Tanje Badalič in *Teater iz papirja* Alenke Jovanovski –, a obe brez vsakršne podpore, v lastni režiji, iz entuziazma. Zelo upam, da bom nekoč lahko rekla, da nam knjige izhajajo s podporo. In da bom nekoč kot pisateljica iz nižjega socialnega sloja imela vsaj približno enake pogoje za delo kot moški kolegi iz višjih socialnih slojev. ×

FILM

Zlata arena dokumentarcu

V Pulju se je s podelitvijo zlatih aren končal 70. puljski filmski festival. Za najboljši film festivala je petčlanska žirija je med trinajstimi hrvaškimi in sedmimi manjšinskimi koprodukcijami v tekmovalnem programu razglasila dokumentarec Večje od travme v režiji Vedrane Pribačić, ki raziskuje izkušnje žensk, ki so bile med vojno na Hrvaškem žrtve posilstva.

»Režiserka Vedrana Pribačić ter scenaristka in producentka Mirta Puhlovski sta iz te težke, boleče in pomembne teme z mojstrskimi režijskimi, scenarističnimi in snemalnimi postopki ustvarili nepozabno pretresljiv film. Ta film o psihološki rehabilitaciji in vračanju dostojanstva žrtvam vojnih posilstev gledalca popelje na pot, na kateri preide cel spekter občutij, od sočutja do besa, obupa in nemoči. Približa izkušnjo najskrajnejše človeške krutosti, a tudi obnavlja vero v človeški stik,« je v utemeljitvi nagrade zapisala žirija. Letošnjo žirijo so sestavljale igralka Nives Ivanković, dramaturginja Tena Štivičić, snemalka Tamara Cesarec, producentka Maja Popović Milojević in režiserka Snježana Tribuson.

Dokumetarec Večje od travme pripoveduje zgodbe med vojno posiljenih žensk.

Zlato areno za najboljšo režijo je prejel režiser in scenarist Juraj Lerotić, avtor drame *Varen kraj* (Sigurno mjesto), ki je glavno nagrado prejela tudi na ljubljanskem festivalu Liffe. »Juraj Lerotić je pretresljivo osebno zgodbo režiral na sugestiven in prefinjen način, z uporabo natančnega filmskega jezika in brez sentimentalnosti,« je zapisala žirija.

Zlato areno za najboljši scenarij sta prejela Luka Rukavina in Rona Žulj za film *Čriček in mravljica* (Cvrčak i mravica), ki ga je režiral Rukavina.

Film Večje od travme nam približa izkušnjo najskrajnejše človeške krutosti, a tudi obnavlja vero v človeški stik, v moč in zdravilni učinek solidarnosti in nežnosti, ki so jo ljudje sposobni izkazati drug drugemu.

Utemeljitev žirije 70. puljskega filmskega festivala

Čriček in mravljica sta tudi najboljši film po izboru občinstva.

Nagradi za najboljša igralska dosežka sta prejela Tihana Lazović in Goran Marković. Tihana Lazović je upodobila kompleksen lik ženske v nasilnem zakonu v filmu *Samo kad se smijem* režiserke Vanje Juranić. Goran Marković pa je v Lerotićevem *Varnem kraju* upodobil pripovedovalčevega brata. × **kul**